

Izvorni znanstveni rad
UDK: 94(497.584Dubrovnik:560)“14/15“
81'25(091)“14/15“
DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/yvjrdclj4y>
Primljeno: 12.11.2019.
Prihvaćeno: 11.3.2020.

DRAGOMANO NOSTRO DELLA PORTA: DRAGOMANI PORTE U SLUŽBI DUBROVČANA (15. I 16. STOLJEĆE)*

VESNA MIOVIĆ

SAŽETAK: Dubrovačkim poklisarima na Porti bila je potrebna pomoć dobrih prevodilaca, dragomana. Budući da ih otprilike do sredine 16. stoljeća nisu imali u svojoj službi, koristili su prevodilačke usluge dragomana Porte, koji su znali europske jezike, kontaktirali i dopisivali se s europskim rezidentima, konzulima, poslanicima i vladarima te su općenito bili važan izvor informacija i za Osmanlije i za Europljane. O dragomanima saznajemo zahvaljujući mnogobrojnim izvorima sačuvanima u Državnom arhivu u Dubrovniku. Cilj je ovoga rada pokazati tko su oni bili i na koji su način surađivali s Dubrovčanima.

Ključne riječi: dragomani Porte, Dubrovačka Republika, Osmansko Carstvo, 15. stoljeće, 16. stoljeće

Key words: dragomans of the Porte, Dubrovnik Republic, Ottoman Empire, 15th century, 16th century

Dubrovčani su od 1430. godine povremeno slali svoje poklisare na Portu, a 1458. počeli su plaćati harač, koji su sultanu svake godine nosila dva dubrovačka plemića, takozvani “poklisari harača”. Jasno, na Porti im je trebala pomoć dobrih prevodilaca, dragomana. Budući da ih otprilike do sredine 16. stoljeća

* Rad je sufinanciran projektom *Tradicionalizam i inovacije u Dubrovniku od srednjeg vijeka do devetnaestog stoljeća* (HRZZ IP-01-2018-5527). Engleska verzija ovog rada objavljena je pod naslovom »*Dragomano nostro della Porta: Dragomans of the Porte in the Service of Dubrovnik in the Fifteenth and Sixteenth Centuries.*« *Dubrovnik Annals* 24 (2020): 65-95.

nisu imali u svojoj službi, Dubrovčani su koristili prevodilačke usluge dragomana Porte.

Dragomani Porte znali su europske jezike, kontaktirali i dopisivali se s europskim rezidentima, konzulima, poslanicima i vladarima, održavali veze s kršćanskim rođacima, odlazili u diplomatske misije na zapad i bili sveprisutni na Porti. Stoga su predstavljali važan, premda ne i potpuno pouzdan izvor informacija i za Osmanlije i za Europljane. Kako su dobro poznavali oba svijeta, njihova je uloga bila presudna u osmanskoj diplomaciji i u predstavljanju Osmanskog Carstva Europljanima.¹ Diplomatski i konzularni predstavnici europskih zemalja u Istanbulu koristili su prevodilačke usluge dragomana Porte, baš kao i njihov utjecaj na Porti. Tako su postupali i Dubrovčani. Zato je u Državnom arhivu u Dubrovniku sačuvan veliki broj podataka o čuvenim dragomanima Porte, ali i o onima koji su slabo poznati ili potpuno nepoznati.

Sultanovi kancelari, tajnici, dijaci, gramatici: Durađ, Toma Katavonjin, Dimitrius, Skender, Ibrahim, Murad Rhim

U Državnom arhivu u Dubrovniku pohranjeno je oko 130 fermana iz razdoblja od 1430. do 1520. godine pisanih ćirilicom i bosančicom.² Neki od njih, uglavnom priznanice o uplati harača, prijevodi su primjeraka pisanih osmanskim

¹ Zadnjih dvadesetak godina pažnju povjesničara privukle su kulturne, vjerske i druge interakcije između kršćanskog i islamskog Sredozemlja. U njima su važnu ulogu imali kako dragomani, tako i konvertiti, špijuni i druge grupe ljudi, koji su na razne načine bili vezani i za osmanski i za kršćanski svijet. Opširnije vidi: E. Natalie Rothman, »Interpreting Dragomans: Boundaries and Crossings in the Early Modern Mediterranean.« *Comparative Studies in Society and History* 51/4 (2009): 771-800; eadem, *Brokering Empire: Trans-Imperial Subjects between Venice and Istanbul*. Ithaca: Cornell University Press, 2012; eadem, »Dragomans and “Turkish Literature”: The Making of a Field of Inquiry.« *Oriente Moderno* 93 (2013): 390-421; Maartje van Gelder i Tijana Krstić, »Introduction: Cross-Confessional Diplomacy and Diplomatic Intermediaries in the Early Modern Mediterranean.« *Journal of Early Modern History* 19 (2015): 93-105.

² Boško I. Bojović, *Raguse et l’Empire ottoman (1430-1520)*. Paris: Association Pirre Belon, 1998: 195-372. Dobro je poznat zapis anonimnoga Dubrovčanina iz 15. stoljeća da je Porta imala kancelarije za strane jezike, a u svakoj je radio po jedan kancelar. Grci i Talijani primali su sultanske spise na grčkome, dok su u Mađarsku, Vlašku, Moldaviju, u slavensko govorno područje i Dubrovnik stizali spisi pisani ćirilicom (Nicolas Vatin, »L’emploi du grec comme langue diplomatique par les Ottomans (fin du XVe - début de XVIIe siècle).«, u: *Istanbul et les langues orientales*, ur. Frédéric Hitzel. Paris - Montréal: L’Harmattan, 1997: 41-42; Gilles Veinstein, »The Ottoman Administration and the Problem of Interpreters.«, u: *The Great Ottoman-Turkish Civilisation*, III, ur. Kemal Çiçek. Ankara: Yeni Türkiye, 2000: 607, 614). U vrijeme Sulejmana Veličanstvenog, do 1533. godine izdavani su dokumenti i na poljskome (ibidem: 607).

turskim jezikom.³ U osmanskoj je historiografiji poznato da je Đurađ, rodom Srbin, 1430. godine vodio korespondenciju sultana Murata II. na grčkom i slavenskim jezicima.⁴ U dubrovačkim arhivskim izvorima iz razdoblja od kolovoza 1430. do konca 1431. Đurađ se navodi kao veliki kancelar (*canziler grande*), dijak (*diach*) i gramatik (*gramaticho*).⁵ Dubrovački diplomati dobro su ga poznavali i izražavali su mu zahvalnost za usluge koje im je pružio. Lako je moguće da je on ispisao jedan od tri Muratova fermama iz 1430. i 1431. godine, koji su bili vrlo povoljni za Dubrovčane, jer je sultan jamčio sigurnost njihovoj državi, a njihovim trgovcima slobodu trgovanja na osmanskome tlu. Za harač od 500 dukata namjeravao je Dubrovčanima predati u posjed Trebinje, Vrm i Klobuk.⁶

Nakon što su Osmanlije 1439. godine prvi put osvojili srpsku despotovinu, glavno područje poslovanja dubrovačkih trgovaca, sultan Murat II. počeo je od Dubrovčana tražiti harač. Dubrovčani su se ispočetka suprotstavljali, ali posustali su kad su Osmanlije prekinuli trgovačke veze s njima. U pregovorima na Porti 1442. dubrovački poklisari su se obvezali da će Dubrovčani sultanu jednom godišnje donositi na poklon srebrno posuđe vrijedno 1.000 zlatnika. Sultan im je zauvrat predao povelju kojom Republici i njenim stanovnicima jamči sigurnost, a dubrovačkim trgovcima koji trguju na osmanskome području daje značajne povlastice. U ožujku 1442. poklisari su se vratili u Dubrovnik. Budući da su Dubrovčani trebali izdati pismenu prisegu o poštivanju ugovora,

³ Gliša Elezović, *Turski spomenici*, I/1. Beograd: SKA, 1940: 24-25, 154-156, 167-168, 173-174, 176, 178-180, 194-203. B. I. Bojović, *Raguse et l'Empire ottoman*: 195, 216, 227, 234, 240, 246, 269-270, 275; Vesna Miović, *Dubrovačka Republika u spisima osmanskih sultana*. Dubrovnik: Državni arhiv u Dubrovniku, 2006: 137-140.

⁴ Ismail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı develetinın merkez ve bahriye teşkilâtı*, Ankara; Türk Tarih Kurumu, 1988: 226; Bilgin Aydın, »Divan-i Hümayun tercümanları ve Osmanlı kültür ve diplomasisindeki yerleri.« *Osmanlı Araştırmaları* 29 (2007): 44; Arzu Meral, »A Survey of Translation Activity in the Ottoman Empire.« *Osmanlı Araştırmaları* 42 (2013): 10.

⁵ Nicolae Iorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVe siècle*, II. Paris: Ernest Leroux, 1899: 286-287, 302-303. U to vrijeme, to jest u listopadu 1431. u firentinskim arhivskim izvorima spominje se sultanov kancelar Dimitrio Yelias (N. Iorga, *Notes et extraits*: 1).

⁶ Fermami, koji su pisani različitim rukopisima, izdani su 10. lipnja 1430. u Jedrenima, 6. prosinca 1430. u Jedrenima i 9. lipnja 1430. na planini Čoka. Prvi ferman je prijevod s grčkoga (Državni arhiv u Dubrovniku (dalje: DAD), *Diplomata et Acta*, *Skupina ćirilskih dokumenata*, serija 76, Truhelka, XXIII.1, XXIII.2, XXIII.3; Ćiro Truhelka, »Tursko-slovenski spomenici dubrovačke arhive.« *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* 23 (1911): 4-7; Ljubomir Stojanović, *Stare srpske povelje i pisma*, I/2. Beograd-Sremski Karlovci, 1934: 227-231; Ivan Božić, *Dubrovnik i Turska u XIV i XV veku*. Beograd: SAN, 1942: 55).

s poklisarima su došli sultanov poslanik Ali-beg i Dimitrius, Grk, koji se u arhivskim izvorima navodi kao kancelar (*cancellarius*) i gramatik (*gramaticus*).⁷

U dubrovačkoj kolekciji fermana pisanih ćirilicom i bosančicom izrijeком se navodi samo jedan prevodilac za “slavenski jezik” (*lingua schiava*). Sultanov kancelar Toma Katavonjin napisao je u Skoplju 23. listopada 1458. godine dokument kojim sultan Mehmed Osvajač potvrđuje povlastice dubrovačkim trgovcima na području Osmanskog Carstva.⁸

Nakon osvajanja Istanbula, Mehmed Osvajač uzimao je u službu bizantske kancelarijske službenike da mu prevode korespondenciju, ustanove knjižnicu i prevode djela sa zapada. Smatra se da je Lutfi-beg prvi u dugom nizu konvertita na islam koji su prevodili spise sultana i Porte, to jest radili kao dragomani. Kao sultanov poslanik, 1479. godine putovao je na mirovne pregovore u Veneciju,⁹ najvjerojatnije preko Dubrovnika.

O Lutfi-begu nema traga u dubrovačkim arhivskim izvorima. Ali u njima se, prije vremena Lutfi-bega, spominju službenici Skender i Ibrahim. U lipnju 1463. godine Senat je poklisarima harača naredio da dostojanstvenicima Porte, među kojima je i kancelar Skender, predaju darove “vrednije od uobičajenih”.¹⁰ Na samome dnu fermana na ćirilici, koji je sultan Mehmed Osvajač 3. kolovoza 1466. uputio Dubrovčanima, upisano je ime Skender,¹¹ što bi moglo značiti da je on napisao ferman. Možda je riječ o Skenderu koji se spominje i 1463. godine.

⁷ DAD, *Acta Consilii Rogatorum* (dalje: *Cons. Rog.*), serija 3, sv. 8, f. 111; I. Božić, *Dubrovnik i Turska u XIV i XV veku*: 92; N. Iorga, *Notes et extraits*: 388-389. Nakon što je 1444. godine srpska despotovina opet uspostavljena, Dubrovčani su prestali sultanu davati poklon (I. Božić, *Dubrovnik i Turska u XIV i XV veku*: 92-107).

⁸ B. I. Bojović, *Raguse et l'Empire ottoman*: 166, 196-198.

⁹ B. Aydın, »Divan-i Hümayun tercümanları ve Osmanlı kültür ve diplomasisindeki yerleri.«: 45; A. Meral, »A Survey of Translation Activity in the Ottoman Empire.«: 108; Maria Pia Pedani, *In nome del Gran Signore: Inviati Ottomani a Venezia dalla caduta di Costantinopoli alla guerra di Candia*. Venezia: Deputazione Editrice, 1994: 50, 196; eadem, *Venezia porta d'Oriente*. Bologna: Società editrice il Mulino, 2010: 132-133.

¹⁰ Arhivski izvori ne govore što su u to vrijeme bili uobičajeni darovi Porti. Senat je 1463. godine donio odluku: *Secunda pars est de mittendo ipso imperatori ultra charagium consuetum in argentariis et aliis rebus ducatos trecentos; Prima pars est de mittendo basse ultra consuetos ducatos trecentos; Prima pars est de mittendo Isach basse ultra consuetum ducatos centum quinquaginta (cass.) Secunda pars est de mittendo ultra consuetum duc. centum; Prima pars est de mittendo Iusabech Ysachovich ultra consuetum duc. centum; Prima pars est de mittendo Schender cancellario ultra consuetum duc. viginti; Prima pars est de donando Mustafabegh sclavo imperatoris duc. centum* (Ć. Truhelka, »Dubrovačke vijesti o godini 1463.« *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine* 22 (1910): 16).

¹¹ Ć. Truhelka, »Tursko-slovenski spomenici dubrovačke arhive.«: 26.

Sultan je 1474. poslao Dubrovčanima ferman da Ahmedu Hercegoviću i njegovu bratu, hercegu Vlatku Kosači, predaju nasljedstvo iza oca i majke, koje je bilo pohranjeno u Dubrovniku. Dodao je da u Dubrovnik šalje svoga logoteta (logofeta) Ibrahima da pomogne u diobi imovine. U pratnji oca i četiriju sluga, Ibrahim je koncem 1474. donio ferman u Dubrovnik. Dubrovački dragomani, koji su u takozvanoj Turskoj kancelariji u Kneževu dvoru arhivirali i prevodili osmanske spise, na poledini fermana su napisali da ga je donio "dragoman" Ibrahim.¹² Sudeći po rukopisu, zapis je iz 16. stoljeća. Inače, Dubrovčani 1474. godine spominju Ibrahima kao sultanova "sklava" (*sclavo*),¹³ kancelara (*cancellario*) i poslanika (*ambassatore*).¹⁴ Godine 1476. dubrovački poklisari harača predali su "sultanovu sklavu i dijaku" Ibrahimu dar od 100 dukata i dva komada tkanine.¹⁵ Teško je utvrditi koju je točno funkciju vršio Ibrahim, ako je ona uopće i bila precizno definirana. Nazivi logotet, kancelar i dijak imali su razna značenja, od voditelja kancelarije i kancelarijskog službenika do običnog pisara.¹⁶

Grk Harmonius Atheniensis bio je bibliofil i prepisivač grčkih rukopisa.¹⁷ Najvjerojatnije je u ljeto 1482. godine prihvatio islamsku vjeru. Pod imenom Murad Rhim radio je kao tajnik sultana Bajazita II.¹⁸ U Državnom arhivu u Dubrovniku sačuvan je originalni primjerak Bajazitova fermana na talijanskome

¹² Č. Truhelka, »Tursko-slovenski spomenici dubrovačke arhive.«: 39-40.

¹³ Sultanovi poslanici iz 15. i 16. stoljeća u dubrovačkim se izvorima često navode izrazom "sklav", to jest "sultanov sluga" (*Cons. Rog.* sv. 20, f. 290; sv. 22, f. 73; sv. 23, f. 277; sv. 25, f. 136v; sv. 39, f. 120v). Opširnije o značenju izraza "sklav", vidi: I. Božić, *Dubrovnik i Turska u XIV i XV veku*: 20; B. I. Bojović, *Raguse et l'Empire ottoman*: 382-383).

¹⁴ Ibrahim, njegov otac i četiri sluge dobili su od Dubrovčana prigodne darove. Ibrahimu su uručili još i prijepis oporuke hercega Stjepana Kosače (*Cons. Rog.* sv. 22, f. 153-154v).

¹⁵ *Cons. Rog.* sv. 23, f. 24.

¹⁶ Stanoje Stanojević, »Studije o srpskoj diplomatiji.« *Glas SKA* 61 (1923): 50-96; Miloš Blagojević, *Državna uprava u srpskim srednjovekovnim zemljama*. Beograd: Javno preduzeće Službeni list SRJ, 2001: 167-185.

¹⁷ Maria Papanicolaou, »Harmonios ho Athenaios: bibliofilo e copista, maestro di greco e diplomatico.«, u: *Opora: Studi in onore di Mgr Paul Canart per il LXX compleanno*, II, ur. Santo Luca i Lidia Perria. *Bollettino della Badia Greca di Grottaferrata* 52 (1998): 283-301. Opširnije o Grcima u sultanovoj prevodilačkoj službi i o grčkome kao jeziku osmanske diplomacije vidi: Cengiz Orhonlu, »Tercüman.«, u: *Islâm Ansiklopedisi*, 12/1. Istanbul: cilt MEB, 1993: 176; N. Vatin, »L'emploi du grec comme langue diplomatique par les Ottomans (fin du XVe - début de XVIe siècle).«: 41-48; B. Aydın, »Divan-i Hümayun tercümanları ve Osmanlı kültür ve diplomasisindeki yerleri.«: 44-45; A. Meral, »A Survey of Translation Activity in the Ottoman Empire.«: 107-108.

¹⁸ John Monfasani, »Lauro Quirini and His Greek Manuscripts: Some notes on His Culture.«, u: *Et Amicorum: essays on Renaissance humanism and philosophy in honour of Jill Kraye*, ur. Antony Ossa-Richardson i Margaret Meserve. Boston: Brill, 2018: 44.

jeziku koji je napisao Harmonius i potpisao ga riječima *Harmonius Atheniensis qui modo Murad Rhim nuncupatur Turce prefati Divi Baiasit Imperatoris maximi Secretarius*. Fermanom, koji je datiran 6. kolovoza 1482, sultan traži od Dubrovčana da doznaju gdje se skriva njegov brat Džem koji ga je pokušao svrgnuti s vlasti.¹⁹

Bilo bi logično pretpostaviti da su Đurađ, Toma Katavonjin, Skender, Ibrahim i Murad Rhim kao dragomani posredovali u razgovorima dubrovačkih poklisara sa sultanom, vezirima i drugim dostojanstvenicima Porte. Već je u zapisnicima sa sjednica Senata iz 1433. godine spomenut dragoman (*turci-mannus*) koji je za honorar od 50 perpera bio na usluzi poklisarima na Porti.²⁰ I 1471. je u istom arhivskom izvoru naveden sultanov prevodilac kojemu treba darovati jedan srebrni pehar.²¹ Nažalost, nisu zapisana njihova imena.

Inače, sudeći po podacima iz ožujka 1471. godine, na službenom popisu daroprimaca prigodom predaje dubrovačkog harača bili su sultan i veziri Porte. Uz harač, sultan bi dobio četiri srebrna pehara, a veziri po dva pehara i 100 zlatnika.²² Posebnom odlukom, donesenom sedam mjeseci kasnije, određen je jedan pehar na dar sultanovu dragomanu.²³ Dragoman Porte, znači, još uvijek nije bio na listi primatelja uobičajenih diplomatskih darova prigodom predaje dubrovačkog harača. Na njoj se našao najkasnije koncem 15. stoljeća,²⁴ od kada je, uz pehar, dobivao i 10 zlatnika.²⁵ To je bila plaća za koju je poklisarima harača prevodio u audijenciji sultanu, velikom veziru i ostalim vezirima Porte. Za sve ostale poslove za Dubrovčane, dragomani Porte dobivali su dodatni honorar u zlatnicima i tkaninama.²⁶

¹⁹ DAD, *Diplomata et Acta*, 15. stoljeće, Bečki ćirilski spisi, serija 76, br. 1169. U Državnom arhivu u Beču sačuvan je još jedan Muradov prijevod na talijanski Bajazitova pisma o Džemovim propalim pokušajima da ga svrgne s vlasti (Marwan Rashed, *Die Überlieferungsgeschichte der aristotelischen Schrift De generatione et corruptione*. Wiesbaden: Reichert Verlag, 2002: 258).

²⁰ N. Iorga, *Notes et extraits*: 313.

²¹ *Cons. Rog.* sv. 21, f. 140v.

²² *Cons. Rog.* sv. 21, f. 55r-v.

²³ *Cons. Rog.* sv. 21, f. 140v.

²⁴ Arhivska serija *Lettere di Levante* (državna pisma i uputstva poklisarima na istok) ključna je za podatke o darovima na Porti. U njoj nedostaju dokumenti za razdoblje od 1461. do 1492. godine.

²⁵ DAD, *Lettere di Levante* (dalje: *Let. Lev.*), serija 27.1, sv. 17, f. 15v, 29.

²⁶ *Cons. Rog.* sv. 24, f. 153v; sv. 27, f. 263v, 265; sv. 30, f. 85v; sv. 31, f. 122v, 182.

Kasim

Izgleda da je dragoman Kasim dugo radio za Dubrovčane, a to znamo samo po jednom njegovom pismu dubrovačkim vlastima, datiranom 7. ožujka 1481. godine. Istaknuo je da se uvijek trudi pomoći ne samo dubrovačkim poklisarima harača na Porti nego i “najmanjim slugama” iz Dubrovnika. Međutim, poklisari koji su nedavno bili u Istanbulu²⁷ zahvalili su mu na uslugama samo jednim srebrnim peharom, što ga je toliko povrijedilo “da nije mogao srce svoje smiriti”. Od poklisara iz 1480. pak dobio je 16 zlatnih dukata.²⁸

Tih godina po mnogočemu je bilo jasno da se Mehmed Osvajač premišlja što će učiniti s Republikom, hoće li je osvojiti ili joj ostaviti status haračara. Na razne je načine vršio pritisak na Dubrovčane. Stalno im je povećavao iznos harača,²⁹ a dubrovačkim trgovcima ograničavao slobodu trgovanja. Godine 1480. pokušao je natjerati Dubrovčane da mu se dobrovoljno podčine.³⁰ U tako opasnoj situaciji za Republiku, Kasimova pomoć sigurno je bila vrlo važna i zbog toga ga je uvrijedila skromna dubrovačka nagrada.

Kasim je u pismu spomenuo i “prve poklisare” koji su mu dali pehar i 6 zlatnika. Naveo ih je i kao “prve poklisare, koji bjehu prvu godinu dohodili”,³¹ što bi moglo značiti da je za Dubrovčane radio već 1459. godine.³²

Po Kasimovu pismu ne može se sa sigurnošću zaključiti, ali bi se moglo pretpostaviti da je bio dragoman Porte.

²⁷ Kasim govori o poklisarima koji su došli u Istanbul u veljači 1481. godine (G. Elezović, *Turski spomenici*, I/1: 186, 187).

²⁸ Ti su poklisari došli u Istanbul u veljači 1480. godine (Ć. Truhelka, »Tursko-slovenski spomenici dubrovačke arhive.«: 57).

²⁹ Dolaskom na vlast sultana Bajazita II. iznos dubrovačkog harača ustalio se na 12.500 zlatnika (V. Miović, *Dubrovačka Republika u spisima osmanskih sultana*: 137-140).

³⁰ I. Božić, *Dubrovnik i Turska u XIV i XV veku*: 249-255.

³¹ Ć. Truhelka, »Tursko-slovenski spomenici dubrovačke arhive.«: 60-61.

³² Poklisari koji su u ožujku 1458. godine išli na pregovore o plaćanju harača, nosili su poklone sultanu, vezirima, velikom kancelaru i drugim uglednicima (I. Božić, *Dubrovnik i Turska u XIV i XV veku*: 151). Dubrovčani su prvi harač od 1.500 zlatnika predali 1458. godine u Skoplju, gdje, po svemu sudeći, nisu koristili usluge dragomana. (Branislav Nedeljković, »Dubrovačko-turski ugovor od 23. oktobra 1458. godine.« *Zbornik Filozofskog fakulteta* 11/1 (1970): 364). Godine 1459. harač su predali u Istanbulu (Ć. Truhelka, »Tursko-slovenski spomenici dubrovačke arhive.«: 17-18). Dubrovčani su godišnji harač plaćali do 1678. godine. Od početka 18. stoljeća do sloma Republike 1808. plaćali su ga svake treće godine. Opširnije: Vesna Miović, *Dubrovačka diplomacija u Istanbulu*. Zagreb - Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2003: 178-200.

Sultanov sklav Kasim dolazio je u Dubrovnik 1478, 1479. i 1486, sklav Kasim-beg po svoj je prilici stigao 1483, a sklav i kapidžija Kasim 1485. godine.³³ Godine 1495. jednoga Kasima sultan je poslao u Veneciju.³⁴ Dragomani, isto kao i ranije logoteti, često su odlazili u diplomatske misije, pa je moguće da su dragoman, sklav i kapidžija Kasim bili jedna te ista osoba.

Izraz “naš dragoman” za dragomane Porte u službi Dubrovčana prvi se put javlja 1496. godine. Senat je tada Božu Saraci i Nikulinu Gondoli, poklisarima harača 1493. godine,³⁵ odobrio trošak od 500 akči za komad sukna na dar “našem dragomanu”.³⁶ Možda je to bio Kasim.

Skender-beg

Poznato je da je 1503. godine na Porti radio dragoman Skender.³⁷ Kao i u slučaju Kasima, za njegove usluge Dubrovčanima znamo samo iz pisama na ćirilici koja je u razdoblju od 1506. do 1511. godine slao dubrovačkim vlastima predstavljajući se kao Skender-beg. Po pismima je jasno da je poklisarima stalno bio na usluzi i da se zalagao za dubrovačke interese kod velikog vezira Ali-paše. Dubrovačka pisma i vijesti o zbivanjima u kršćanskim zemljama, koje su donosili poklisari, prevodio je na osmanski turski jezik. Dubrovčane je obavještavao o smjenama sandžakbega i beglerbega.³⁸

³³ Ć. Truhelka, »Tursko-slovenski spomenici dubrovačke arhive.«: 53-54, 62, 81-82. I. Božić, *Dubrovnik i Turska u XIV i XV veku*: 318, 320. B. I. Bojović, *Raguse et l'Empire ottoman*: 115, 247, 257-258, 288.

³⁴ M. P. Pedani, *In nome del Gran Signore*: 197.

³⁵ Na povratku u Dubrovnik poklisari harača podnosili su izvještaj o nepredviđenim troškovima. Nakon razmatranja svakog takvog troška, senatori bi ga prihvatili ili odbili. Odluke o nepredviđenim troškovima poklisara katkad su donošene više godina nakon njihova povratka iz Istanbula. Opširnije o pravdanju nepredviđenih troškova učinjenih na Porti, vidi: V. Miović, *Dubrovačka diplomacija u Istanbulu*: 242-245.

³⁶ *Cons. Rog.* sv. 27, f. 265; Ć. Truhelka, »Tursko-slovenski spomenici dubrovačke arhive.«: 106.

³⁷ U vrijeme Skendera spominju se i dragomani Ibrahim i Alaaddin. Pripadali su dvorskim vojnim korpusima kao što su subaše, silahdari, müteferrike, u rangu bega, katkad age. Za prevodilački poslao primali su plaće iz vrlo bogate vojne blagajne, dakle, idealnog izvora za plaćanje službe koja formalno još uvijek nije postojala. Ta praksa prekinuta je 1527. godine (Jozef Matuz, »Die Pfordolmetscher zur Herrschaftszeit Süleymāns des Prächtigen.« *Südost-Forschungen* 34 (1975): 33-34; G. Veinstein, »The Ottoman Administration and the Problem of Interpreters.«: 608, 614; B. Aydın, »Divan-i Hümayun tercümanları ve Osmanlı kültür ve diplomasisindeki yerleri.«: 46).

³⁸ Ć. Truhelka, »Tursko-slovenski spomenici dubrovačke arhive.«: 128-134; Lj. Stojanović, *Stare srpske povelje i pisma*, I/2: 379-384. Truhelka je objavio nedatiranu potvrdu Ahmed-paše

Sultanov sklav Skender putovao je 1486. i 1487. godine u Veneciju, a Bajazit II. je od Dubrovčana tražio da mu organiziraju prijevoz i od Mlečana uzmu potvrdu da su ga dovezli zdrava i živa.³⁹ Sklav Skender dopratio je koncem 1499./početkom 1500. milanskog vojvodu i predao Dubrovčanima ferman da vojvodi organiziraju nastavak putovanja. Sultanov sluga Skender išao je u Veneciju 1512, a sultan je i tada tražio da ga Dubrovčani prevezu i od Mlečana uzmu potvrdu.⁴⁰ Moglo bi se pretpostaviti da su dragoman, sklav i sluga Skender bili ista osoba.

Senat je u dva navrata, 1505. i 1509. godine, prihvatio troškove poklisara za honorare “našem dragomanu” koji je preveo više dubrovačkih molbi sultanu.⁴¹ Taj “naš dragoman” morao bi biti Skender-beg.

Čoban

Dragomana Čobana⁴² Dubrovčani prvi put spominju 1515. godine, kad im je za honorar od 6 zlatnika nabavio prijepis firentinske ahdname,⁴³ ali ne navode da je bio dragoman Porte.

Hercegovića da su mu dubrovački poklisari Nikulin i Frančesko isplatili 47 dukata takozvane “provizije za Konavle” (Ć. Truhelka, »Tursko-slovenski spomenici dubrovačke arhive.«: 120-121). Truhelka vjeruje da je potvrdu napisao dragoman Skender-beg, a do tog je zaključka došao uspoređujući rukopis potvrde s rukopisom Skender-begovih pisama Dubrovčanima 1506/11. godine. Hercegovićeve potvrde danas više nema. Poklisari Nikulin (Gondola) i Frano (Pozza) bili su na Porti 1488. godine (G. Elezović, *Turski spomenici*, I/1: 227). Opširnije o podrijetlu provizije za Konavle koju su primali nasljednici Stjepana Vukčića Kosače, vidi: Ć. Truhelka, »Tursko-slovenski spomenici dubrovačke arhive.«: 30-32, 36, 39-40, 92-93; I. Božić, *Dubrovnik i Turska u XIV i XV veku*: 200; G. Elezović, *Turski spomenici*, I/1: 271-279, 599-607, 628; Mihajlo Dinić, »Dubrovački tributi; Mogoriš, Svetodimarski i Konavoski dohodak, Provižun braće Vlatkovića.« *Glas SKA* 168 (1935): 742; Niko Kapetanić i Nenad Vekarić, *Stanovništvo Konavala*, I. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1998: 26-33; B. I. Bojović, *Raguse et l'Empire Ottoman (1430-1520)*: 225-226, 237-239, 295, 298-299; Nada Grujić i Danko Zelić, »Palača vojvode Sandalja Hranića u Dubrovniku.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 48 (2000): 1-88; Niko Kapetanić, *Konavle u XV stoljeću*. Gruda: Matica hrvatska Konavle, 2011: 12-15.

³⁹ M. P. Pedani, *In nome del Gran Signore*: 197; Ć. Truhelka, »Tursko-slovenski spomenici dubrovačke arhive.«: 89-90.

⁴⁰ Ć. Truhelka, »Tursko-slovenski spomenici dubrovačke arhive.«: 137-138; M. P. Pedani, *In nome del Gran Signore*: 197; B. I. Bojović, *Raguse et l'Empire Ottoman (1430-1520)*: 289-290, 292, 328.

⁴¹ *Cons. Rog.* sv. 30, f. 85v; sv. 31, f. 122v.

⁴² Nema sumnje da je Čoban dragoman koji se u literaturi navodi kao “Huban” (A. Meral, »A Survey of Translation Activity in the Ottoman Empire.«: 47).

⁴³ *Cons. Rog.* sv. 33, f. 242.

U veljači 1524. godine dubrovačke su vlasti naredile poklisarima harača da, čim stignu u Istanbul, potraže “našeg dragomana” koji je trebao biti postavljen umjesto pokojnog dragomana Porte.⁴⁴ Tri mjeseca kasnije, sam je Sulejman Veličanstveni naveo Čobana kao svog dragomana. Naime, Čoban je tada u ime Dubrovčana uplatio harač u iznosu od 12.500 zlatnika i dobio uobičajenu sultanovu priznanicu.⁴⁵ Bio je to slučaj bez presedana jer su harač uvijek predavali dubrovački poklisari.⁴⁶ Nije jasno što se dogodilo te 1524. godine, a može se pretpostaviti jedino da su se oba poklisara razboljela.

Dubrovočani zadnji put spominju Čobana 1537. godine, kad im je izborio ferman za kupovinu osmanskih žitarica i pokušao doznati sudbinu posade dubrovačkog broda koji se nasukao u oluji na putu za Aleksandriju.⁴⁷

Ali-beg

Ali-beg, za kojega se pretpostavlja da je bio prvi glavni dragoman Porte (tur. *baş tercüman*),⁴⁸ spominje se od početka 16. stoljeća, a umro je 1525. godine.⁴⁹ Dubrovčani ga nisu izričito spominjali kao svoga dragomana, jedino je možda ostao “skriven” pod frazom “naš dragoman”. A dobro su ga znali jer je 1514. i 1517. godine, na putu za Veneciju, boravio u Dubrovniku. Stanovao je u palači

⁴⁴ *Lett. Lev.* sv. 19, f. 225, 228v.

⁴⁵ DAD, *Diplomata et Acta*, 7/2.1, sv. 3, br. 120; V. Miović, *Dubrovačka Republika u spisima osmanskih sultana*: 153.

⁴⁶ Nešto slično dogodilo se stoljeće kasnije, 1628. godine, kada je harač predao dubrovački dragoman Vicko Bratutti. Dubrovačke vlasti jako su se uznemirile, jer su smatrale da je time obezvrijeden čin predaje dubrovačkog harača. Sljedećih dvadesetak godina upozoravale su poklisare da u sultanovoj priznanici o uplati harača smiju biti spomenuta samo njihova imena (*Diplomata et Acta*, 7/2.1, sv. 17, br. 808; *Lett. Lev.* sv. 45, f. 15; sv. 50, f. 6; V. Miović, *Dubrovačka Republika u spisima osmanskih sultana*: 246).

⁴⁷ *Cons. Rog.* sv. 43, f. 91r-v, 117v, 217; *Lett. Lev.* sv. 21, f. 81v.

⁴⁸ B. Aydın, »Divan-i Hümayun tercümanları ve Osmanlı kültür ve diplomasisindeki yerleri.«: 46.

⁴⁹ Opširnije o Ali-begu: J. Matuz, »Die Pfortendolmetscher zur Herrschaftszeit Süleymāns des Prächtigen.«: 27, 33-34, 36, 38-39, 41-42; C. Orhonlu, »Tercüman«: 175; Walter Zele, »Ali Bey, un interprete della Porta nella Venezia del '500.« *Studi Veneziani* 19 (1990): 187-224; Jean Louis Bacqué-Grammont, »À propos Yünus Beg, *baş tercümân* de Soliman le Magnifique.«, u: *Istanbul et les langues orientales*, ur. Frédéric Hitzel. Paris - Montréal: L'Harmattan, 1997: 24-25; B. Aydın, »Divan-i Hümayun tercümanları ve Osmanlı kültür ve diplomasisindeki yerleri.«: 46-47; A. Meral, »A Survey of Translation Activity in the Ottoman Empire.«: 109; M. P. Pedani, *In nome del Gran Signore*: 38, 46, 50-52, 57-58, 62-63, 65, 70-71, 78-82, 86-87, 90, 96, 103, 116-117, 123-125, 131-132, 140-141, 143-146, 180, 187, 190.

Sandalja Hranića, gdje su ugledni osmanski gosti i inače odsjedali.⁵⁰ Dubrovčani su mu oba puta organizirali putovanje u Veneciju.⁵¹

Mustafa

U pismu poklisarima u veljači 1536. godine, dubrovačke vlasti spomenule su dragomana Porte Mustafu kao osobu upoznatu s događajem iz 1520., kad je sultan Dubrovčanima nametnuo novu vrstu carine.⁵² Mustafa se spominje i 1523. godine, kada je Dubrovčanima poručio da je Porta vrlo nezadovoljna što sultanu nisu čestitali na osvajanju Rodosa.⁵³

Neobično je važan dubrovački podatak o obitelji dragomana Mustafe. U spomenutom pismu poklisarima iz veljače 1536. dubrovačke su vlasti navele da je dragoman Porte Mustafa otac Ali-čelebija, a Ali-čelebi punac Junuz-bega.⁵⁴ Možda je Mustafa, barem neformalno i neslužbeno, naslijedio Ali-bega na položaju glavnog dragomana Porte, a moglo bi biti i da ga je naslijedio Čoban.⁵⁵

Ali-čelebi

Sudeći po načinu na koji su dubrovačke vlasti 1532. godine opisale dragomana Ali-čelebija, reklo bi se da je on njima prvi ponudio svoje usluge. Vlasti

⁵⁰ N. Grujić-D. Zelić, »Palača vojvode Sandalja Hranića u Dubrovniku.«: 85, 98, 130-131.

⁵¹ *Cons. Rog.* sv. 33, f. 102; sv. 34, f. 177; M. P. Pedani, *In nome del Gran Signore*: 50-51, 198.

⁵² *Lett. Lev.* sv. 21, f. 38v-39.

⁵³ *Lett. Lev.* sv. 19, f. 210.

⁵⁴ *Del 1520 in cerca el Gran Signor pose una gabella nominata intervallo, di pagare cinque per cento de tutte le robbe, tanto di quelle che venevano dalle parti di levante, quanto di quelle che andavano, la quale gabella seu intervallo, fu pagata dalli nosti mercatanti alli emini et amaldari, quali in quello tempo scodevano tali denari, si come appare per tre cogietti scritti dalli cadie di quello tempo, quali Ser Luca Nicolo Seraphino de Bona, andando in Constantinopoli per giustificatione delli nostri mercatanti, mostro alli tre bassalari, cioè Peribassa, Achmatbassa che finisce in Cayro et Aiasbassa hora vivo, et questo ancora sano Mostapha dragomano della Porta, e lo figliolo Ali Zelebi, et suo genero Jonusbegh* (*Lett. Lev.* sv. 21, f. 38v-39). Potpuno isti tekst dubrovačke su vlasti napisale i poklisarima iz 1539. godine. Tekst očito nije ažuriran već doslovno prepisan iz pisma iz 1536. godine (*Lett. Lev.* sv. 22, f. 89v). Godine 1540. poklisari spominju tri dragomana Porte (*Cons. Rog.* sv. 45, f. 185v).

⁵⁵ Neki povjesničari smatraju da je poslize Ali-begove smrti 1525. na njegov položaj odmah postavljen Junuz-beg (J. Matuz, »Die Pfortendolmetscher zur Herrschaftszeit Süleymāns des Prächtigen.«: 42-46), što sigurno nije točno. Drugi smatraju da je Junuz-beg 1536. postavljen na položaj glavnog dragomana Porte (J. L. Bacqué-Grammont, »À propos Yūnus Beg, *baş tercümān* de Soliman le Magnifique.«: 25).

su mu preko poklisara izrazile zahvalnost zbog iskazane naklonosti, zamolile ga da ih obavještava o svemu važnom za dubrovačke interese i, osim uobičajenog dara, poslale mu 30 zlatnika.⁵⁶

Ali-čelebi predano je radio za Dubrovačku Republiku, što su Dubrovčani stalno spominjali te su isticali da ih dobro i vjerno služi. Nažalost, kao i u slučaju drugih dragomana Porte, nisu poznate pojedinosti o svemu što je radio za Dubrovčane. U arhivskim izvorima najčešće se navodi samo iznos honorara za “posao koji je izvršio”. Dobivao je gotovinu, sukno, i atlas.⁵⁷ Jedino se zna da se od 1540. godine zalagao za oslobađanje dvaju dubrovačkih brodova koje su zarobili gusari, za što su mu 1543. dali 200 zlatnika i četiri komada tkanina.⁵⁸ Godine 1537. ispunili su mu želju i poklonili sat i janjeće krzno.⁵⁹ Jedan njegov sat poslali su na ugađanje u Veneciju (1543. godine).⁶⁰ Budući da su poklisari iz 1542. godine izrazito hvalili njegovu naklonost i trud, vlasti su mu početkom 1543. darovale 50 zlatnika i tkanine.⁶¹ Dubrovčani su Ali-čelebija posljednji put spomenuli u studenome 1543. godine, kada su mu poslali nagradu za spomenuto oslobađanje dubrovačkih brodova.⁶²

Junuz-beg

Junuz-beg, Grk rodом iz Modona, po svoj je prilici zarobljen 1500. godine, kada su Osmanlije zauzeli taj mletački grad. Prvi je dragoman Porte čija je karijera u osmanskoj historiografiji vrlo dobro poznata. Na položaj glavnog dragomana Porte, na kojemu je bio do smrti, najvjerojatnije je došao 1536. godine. Znao

⁵⁶ Iz uputstva takozvanim “poklisarima dara” sultanu Sulejmanu Veličanstvenom nakon povratka iz Ugarske, u prosincu 1532: *Appresso dirrette al Halli Celebi dragomano che noi habbiamo havuti una sua lettera dela quale ne siamo restati molto consolati conoscendo il suo buon animo verso di noi, et che li ne restiamo in obliho, et molto lo ringratiate de parte nostra, advertendo che tale parlare vostro con lui sia secreto, et cauto, et secretamente allhora in segno di gratitudine li darrete li ducati trenta, quali vi habbiamo dati di parte nostra, pregandolo strettissimamente che accadendo cossa alcuna importante per le cosse nostre vogli farcila intendere per quella via che piu al proposito li parera, non sparegnando ne corriero, ne messo, che ci fara cossa gratissima et noi li usaremo ogni possibile dimostratione di gratitudine* (Lett. Lev. sv. 20, f. 163v; Cons. Rog. sv. 41, f. 135v).

⁵⁷ Cons. Rog. sv. 42, f. 35; sv. 43, f. 88v, 224; sv. 44, f. 42v, 185; sv. 45, f. 186v; sv. 46, f. 21, 67, 86v, 176v, 184v; Lett. Lev. sv. 22, f. 262v.

⁵⁸ Lett. Lev. sv. 23, f. 25v; Cons. Rog. sv. 46, f. 182.

⁵⁹ Cons. Rog. sv. 43, f. 211v.

⁶⁰ Lett. Lev. sv. 23, f. 25.

⁶¹ Ibidem.

⁶² Cons. Rog. sv. 46, f. 182v, 184v.

je grčki, talijanski i latinski jezik. Pierre de Bourdeille, francuski kroničar i pisac (1540-1614), kaže da je vladao srpskim, "slavenskim" i mnogim drugim jezicima.⁶³ Junuz-beg je bio vrlo utjecajan i ugledan osmanski diplomat i dragoman. Kao sultanov poslanik putovao je u Transilvaniju, Beč i Mađarsku, a u Veneciji je bio više puta. Vrlo je značajna njegova intervencija prilikom sklapanja mira između Osmanlija i Mlečana 1539/40. godine. Za sklapanje mira, sultan je od Mlečana tražio 30.000 dukata. Junuz-beg pozajmio im je 21.000, a tražio je da mu u roku od tri mjeseca vrate 20.000.⁶⁴ Poznat je i po kratkome djelu o osmanskoj administraciji i dvoru Sulejmana Veličanstvenog (*Opera noua la quale dichiara tutto il gouerno del gran Turcho...*), koje je sastavio s Alviscom Grittijem. Djelo je objavljeno u Veneciji 1533. i 1537. godine.⁶⁵ Poznat je i po džamiji koju je gradio, a gradnja je dovršena poslije njegove smrti.⁶⁶

Godine 1526. poklisari harača isplatili su Junuz-begu 8 zlatnika jer je zamijenio bolesnog dragomana Porte i pratio ih u audijenciji sultanu i vezirima.⁶⁷

Koncem 1529. godine⁶⁸ "sultanov čauš" Junuz-beg na putu za Veneciju zaustavio se u Dubrovniku. Dubrovčanima je prenio upozorenje velikog vezira

⁶³ Osim srpskoga i "slavenskoga", Pierre de Bourdeille spominje i arapski, perzijski tatarski, armenski, hebrejski, mađarski, španjolski, francuski i njemački jezik (B. Aydın, »Divan-i Hümayun tercümanları ve Osmanlı kültür ve diplomasisindeki yerleri.«: 48).

⁶⁴ Snezhana Rakova, »Between the Sultan and the Doge: Diplomats and Spies in the Time of Suleiman the Magnificent.« *CAS Working Paper Series* 8 (2016): 29.

⁶⁵ S. Rakova, »Between the Sultan and the Doge: Diplomats and Spies in the Time of Suleiman the Magnificent.«: 29-30.

⁶⁶ Opširnije o Junuz-begu: J. Matuz, »Die Pfortendolmetscher zur Herrschaftszeit Süleymāns des Prächtigen.«: 42-46; J. L. Bacqué-Grammont, »À propos Yünus Beg, *baş tercümân* de Soliman le Magnifique.«: 23-39; B. Aydın, »Divan-i Hümayun tercümanları ve Osmanlı kültür ve diplomasisindeki yerleri.«: 47-54; Albert Howe Lybyer, *The Government of the Ottoman Empire in the Time of Suleiman the Magnificent*. Cambridge: Harvard University Press, 1913: 262-275; M. P. Pedani, *In nome del Gran Signore*: 8, 9, 20, 23, 29-30, 34, 38, 46-48, 56-57, 59, 61-62, 65, 70, 73, 75, 81-82, 85-87, 90-91, 96, 128, 133, 143, 145-146, 149, 187-188, 190, 198-199; M. P. Pedani, *Venezia porta d'Oriente*: 103, 140, 143, 145-147, 237; Tijana Krstić, »Of Translation and Empire; Sixteenth-century Ottoman imperial interpreters as Renaissance go-betweens.«, u: *The Ottoman World*, ur. Christine Woodhead. London - New York: Routledge, 2012: 132-134; S. Rakova, »Between the Sultan and the Doge: Diplomats and Spies in the Time of Suleiman the Magnificent.«: 5, 20, 26-31.

⁶⁷ Dragoman Junuz-beg tada je dobio još i 4 zlatnika zato što je isposlovaio naređenje Porte za oslobađanje dubrovačkih podanika koje su zarobili ljudi s jedne hercegnovske fuste (*Cons. Rog.* sv. 38, f. 170v-171).

⁶⁸ Bilo je to treće Junuz-begovo putovanje u Veneciju. Tamo je već bio koncem 1518./početkom 1519. i u svibnju/lipnju 1522. godine (M. P. Pedani, *In nome del Gran Signore*: 198). U dubrovačkom arhivu nema podataka o tim putovanjima.

Ibrahim-paše da se po Porti govori kako novcem i brodovima pomažu kršćanske vladare. Knez i Malo vijeće tvrdili su da su to laži i dezinformacije te su ga uvjeravali u lojalnost Republike Carstvu. Predali su mu dar od 200 zlatnih dukata i za vrijeme njegova boravka u Dubrovniku priredili javno veselje u čast sultanova sretnog povratka s bojišta pod Bečom. Početkom 1530. godine, kada se Junuz-beg vratio iz Venecije, knez i članovi Malog vijeća iskoristili su priliku da ga dodatno uvjere u svoju lojalnost sultanu i poklonili mu 60 zlatnika. Poklisari harača, koji su tada otputovali u Istanbul, zahvalili su Ibrahim-paši na upozorenju koje im je uputio preko Junuz-bega i na tome što nije povjerovao u ogovaranja na Porti.⁶⁹

Dubrovačke vlasti dočekale su Junuz-bega, “turskog poslanika”, i koncem 1532., u njegovoj sljedećoj diplomatskoj misiji u Veneciju. Organizirale su mu nastavak putovanja, a kada se početkom 1533. vratio, poklonile su mu 60 zlatnika.⁷⁰ Vrlo vjerojatno ih je i tada upozorio na sumnje Porte u nelojalnost sultanu. Naime, znalo se da se pet dubrovačkih brodova dobrovoljno pridružilo floti Andree Dorije, a nekoliko je zarobio sam Doria.⁷¹ Baš su zato uoči Junuz-begova povratka iz Venecije dubrovačke vlasti donijele odluku da se kretanje dubrovačkih brodova stavi pod strogu kontrolu. Ako flota bilo koje kršćanske države zarobi dubrovački brod s namjerom da ga upotrijebi u pohodu na sultana, neka kapetan kako zna i umije pokuša isposlovati da ga puste. Ako ne uspije, neka na brodu ostavi četiri mornara, a on s ostalima pobjegne i sa sobom ponese zastavu sv. Vlaha. Kapetan koji prekrši odredbu platit će 50 dukata globe, a mornari po 25 dukata. Pod prijetnjom iste globe, kapetanima je zabranjeno da strancu iznajme brod za krcanje žitarica na Levantu.⁷²

Junuz-beg je, jasno, obavijestio ministre Porte o tim mjerama i raspršio njihove sumnje u Dubrovčane. Želeći po svaku cijenu zadržati naklonost sultana i Barbarosse, čija je flota od 1534. godine krstarila Jadranom, Dubrovčani su poduzeli dodatne mjere. Pod prijetnjom globe od 500 dukata i šest mjeseci zatvora, dubrovački pomorci od rujna 1533. nisu smjeli isploviti iz Jadrana bez posebne dozvole vlasti. Kad je Doria te godine zarobio još tri dubrovačka

⁶⁹ *Cons. Rog.* sv. 40, f. 15, 15v; DAD, *Secreta Rogatorum* (dalje: *Secr. Rog.*), serija 4, sv. 1, f. 36; *Lett. Lev.* sv. 20, f. 71v-74v; Toma Popović, *Turska i Dubrovnik u XVI veku*. Beograd: Srpska književna zadruga, 1973: 161-162.

⁷⁰ *Cons. Rog.* sv. 41, f. 141v, 166.

⁷¹ Jorjo Tadić, *Španija i Dubrovnik u XVI. v.* Beograd: SKA, 1932: 44-45.

⁷² *Secr. Rog.* sv. 1, f. 7r-7v a tergo.

broda, kapetan jednoga uspio je pobjeći. Vlasti su od obitelji pomoraca na brodovima u španjolskoj floti tražile da im pišu neka se smjesta vrate kući jer će inače biti strogo kažnjeni. Dubrovčani su o svemu obavijestili Portu.⁷³ Trud koji su uložili donekle se pokazao korisnim 1535. kada je španjolska flota preotela Tunis, koji je godinu dana ranije bio osvojio Hajrudin Barbarossa. U floti je opet bilo dubrovačkih brodova. Ministri Porte suzdržano su prihvatili dubrovačka opravdanja.⁷⁴

Koncem 1536. godine Junuz-beg krenuo je u petu diplomatsku misiju u Veneciju. Dubrovački knez i Malo vijeće primili su ga 26. prosinca. Junuz-beg ih je upitao jesu li vjerni i dobri sluge Sretne Porte, a oni su mu, naravno, odgovorili da jesu. Zatim je iz grudi izvukao pod kaftanom skriven ferman Sulejmana Veličanstvenog i s dubokim poklonom predao ga knezu. Sultan je fermanom poručio da je Junuz-bega s punim povjerenjem poslao u misiju, pa neka mu zato i dubrovački knez i njegovo vijeće u potpunosti vjeruju. Junuz-beg je izjavio da to ne govori u svoje ime, nego da prenosi sultanove riječi. Prije nego što je krenuo na put, sultan ga je pozvao u svoje odaje i nasamo mu rekao što treba poručiti Dubrovčanima: da je sultanu jako dobro poznato da su dubrovački brodovi stalno u kršćanskim flotama i da su sudjelovali u napadu na Tunis, a da se Dubrovčani uporno pravdaju da su brodovi silom odvedeni; budući da takva opravdanja više neće prihvaćati, neka se pobrinu da se u španjolskoj floti više ne nađe nijedan njihov brod; osmanska flota namjerava napasti Španjolce i sultanu zato treba 50 dubrovačkih brodova za koje će platiti najam. Sultan je naredio Junuz-begu da mu odmah pošalje popis dubrovačkih brodova usidrenih u dubrovačkoj luci. Knez i Malo vijeće odvrtili su da cijelo vrijeme čine sve što je u njihovoj moći kako se u španjolskoj floti ne bi našlo dubrovačkih brodova. Istaknuli su da su, osim toga, gotovo svi brodovi na moru i trebalo bi mnogo vremena da skupe dvadesetak, a više od toga i nemaju. Trenutačno je u dubrovačkim vodama svega šest brodova, od kojih su dva trula i neupotrebljiva, a dva trebaju Republici.⁷⁵

Dubrovčani su Junuz-begu poklonili 300 zlatnika i organizirali mu put u Veneciju, a kad se vratio, dali su mu još 100 zlatnika. Porti je prenio dubrovačka opravdanja i odgovore, a nešto kasnije to isto ponovili su i poklisari harača. Zahvaljujući zalaganju Junuz-bega, sultan i Porta prihvatili su argumente

⁷³ J. Tadić, *Španija i Dubrovnik*: 45-46; T. Popović, *Turska i Dubrovnik u XVI veku*: 171-175.

⁷⁴ T. Popović, *Turska i Dubrovnik u XVI veku*: 174-176.

⁷⁵ DAD, *Miscellanea*, 16. stoljeće, F II, br. 18; *Lett. Lev. sv.* 21, f. 76v-78.

Dubrovčana. Sam im je Junuz-beg napisao da je uložio jako puno truda u uvjeravanje vezira, a najteže mu je bilo s velikim vezirrom Ajaz-pašom, koji je popustio tek kad mu je obećao poklon od 1.000 zlatnika. Dubrovčani su Junuz-begu od srca zahvalili i poslali novac.⁷⁶

Nakon osmanskog napada na Krf 1537. godine, Venecija se udružila sa Španjolicima i tako se počela formirati protuosmanska liga kojoj su se priključili papa i Austrijanci. Svjesni da će njihov potez pogodovati dubrovačkom poslovanju s Osmanlijama, Mlečani su ga pokušavali na razne načine omesti. Inzistirali su na tome da se u ligu uključe i Dubrovčani. Spasio ih je papa, koji je prihvatio argumente da bi šteta bila veća od koristi, jer bi dubrovačka pomoć ligi bila skromna, a Osmanlije bi ih zbog toga mogli napasti i osvojiti. Mletački ratni brodovi krstarili su dubrovačkim vodama, zaustavljali dubrovačke brodove, oduzimali im teret i sprečavali dopremu žitarica i druge hrane u Dubrovnik. Brodove su priključivali svojoj floti računajući da će time izazvati sukob Osmanlija i Dubrovčana. I bez svega toga Osmanlije su već odavno sumnjičavo gledali Republiku. Sultan je izdao ferman kojim je Mlečanima, Dubrovčanima i drugim "Latinima" zabranio da trguju po Carstvu i izvoze stoku i žitarice. Našavši se između dvije vatre, Dubrovčani su počeli skupljati vojsku, popravljati utvrde, naoružavati brodove, a Dubrovnik i Ston pretvorili su u vojni logor. Situacija se dodatno pogoršala kad su se ratne operacije počele odvijati u neposrednoj blizini Dubrovnika. U listopadu 1538. Mlečani i Španjolci osvojili su osmanski Herceg-Novi, a u kolovozu 1539. Osmanlije su im ga preoteli.⁷⁷

Dubrovački poklisari harača par su se godina grčevito borili za ukidanje zabrane trgovanja i kupovanja osmanskih žitarica za potrebe gladnoga Dubrovnika. Glavni saveznik bio im je Junuz-beg. Godine 1537. uspio je nagovoriti velikog vezira Ajaz-pašu da im dopusti kupovinu oko 1.000 tona pšenice u Farsali, a godinu dana kasnije nagovorio ga je da im ukine zabranu trgovanja u Carstvu. Za tu uslugu Dubrovčani su velikom veziru dali 700, a Junuz-begu 100 zlatnika. Za ukidanje zabrane kupovanja žitarica Junuz-begu su 1538. godine nudili 500, a 1539. godine 100 zlatnika.⁷⁸

⁷⁶ *Cons. Rog.* sv. 43, f. 105; *Lett. Lev.* sv. 21, f. 86, f. 27v-28 a tergo; J. Tadić, *Španija i Dubrovnik: 57-58*; T. Popović, *Turska i Dubrovnik u XVI veku: 176*.

⁷⁷ T. Popović, *Turska i Dubrovnik u XVI veku: 182-191, 195-198, 202-204*.

⁷⁸ *Lett. Lev.* sv. 21, f. 93v; sv. 22, f. 2v-3v; *Cons. Rog.* sv. 44, f. 4v, 24v-25; V. Miović, *Dubrovačka Republika u spisima osmanskih sultana: 156*.

I sljedećih godina, kao i prije, Dubrovčani i Junuz-beg redovito su se dopisivali, ali pojedinosti nisu poznate jer pisma nisu sačuvana. Dubrovački poklisari stalno su mu donosili tkanine na dar, 1540. darovali su mu sat, a on je uzvraćao poklonima poput tepiha i prsluka.⁷⁹ Junuz-begova trgovačka roba imala je povlašten tretman na dubrovačkoj carinarnici. Samo su 1542. godine carinici njegovu čovjeku naplatili 50 dukata carine, no poklisari harača dobili su nalog da Junuz-begu smjesta vrate novac.⁸⁰

Što se tiče poslova koje je vršio za Dubrovčane poslije rata Svete lige protiv Osmanlija, jedino je poznato da je posredovao u dugotrajnom sukobu između Dubrovnika i Francuske zbog žitarica koje su na Volosu 1539. kupljene za Francuze, pa zajedno sa žitaricama za Dubrovčane ukrcane na dubrovačke brodove, a onda odvezene u Dubrovnik.⁸¹ Jedini Junuz-begov dokument koji je sačuvan u dubrovačkom arhivu odnosi se na taj dugotrajni sukob. Riječ je o izvještaju koji je Junuz-beg napisao sultanu u rujnu 1542. godine.⁸²

Junuz-beg je spominjao taj problem i kad se u lipnju 1542. godine zaustavio u Dubrovniku na putu za Veneciju. Dubrovčani su mu i tada organizirali nastavak putovanja i poklonili mu komad tkanine i 100 dukata.⁸³

Junuz-beg zadnji se put spominje u uputi vlade poklisarima harača iz travnja 1551. godine, u kratkoj noti da mu treba pokloniti jedan komad grimiznog atlasa.⁸⁴ Umro je u lipnju iste godine.⁸⁵

Mehmed

U uputi poklisarima harača iz 1552. godine vlasti su navele žalbe prethodnih poklisara na dragomana Porte Mehmeda jer ih je vrlo loše služio i nije se htio

⁷⁹ *Cons. Rog.* sv. 43, f. 216, 223v; sv. 44, f. 179; sv. 45, f. 155; sv. 46, f. 80v; sv. 47, f. 3v, 20v, 35v, 46v-47; sv. 48, f. 28v-29, 104v; *Lett. Lev.* sv. 21, f. 136v; sv. 22, f. 126, 242; sv. 23, f. 17-18, 152v.

⁸⁰ *Cons. Rog.* sv. 46, f. 81, 86; *Lett. Lev.* sv. 23, f. 25.

⁸¹ *Cons. Rog.* sv. 45, f. 249; *Lett. Lev.* sv. 22, f. 272-275v; sv. 23, f. 238-239v. Iako se Junuz-beg u više navrata zalagao da Dubrovčani dobiju dozvolu za kupovinu osmanskih žitarica, 1540. godine su ga, po nalogu vlade, poklisari harača zaobišli. Za dozvolu kupovine žitarica razdijelili su 1.800 zlatnika velikom veziru Lutfi-paši i četvorici vezira, "ali tako da Junuz-beg ne dozna" (*Lett. Lev.* sv. 22, f. 140).

⁸² DAD, *Acta Turcarum*, serija 75, sv. C 1, br. 8.

⁸³ *Cons. Rog.* sv. 46, f. 5, 6.

⁸⁴ *Lett. Lev.* sv. 24, f. 237v.

⁸⁵ J. L. Bacqué-Grammont, »À propos Yûnus Beg, *baş tercümân* de Soliman le Magnifique.«: 33.

zalagati za dubrovačke interese.⁸⁶ Stoga su vlasti naredile poklisarima da otiđu velikom veziru Rustem-paši, kažu mu da dragoman Mehmed slabo razumije dubrovački jezik i zamole ga da im nađe dragomana koji se dobro služi jezikom Dubrovčana kako bi Porta bila bolje obaviještena o dubrovačkim poslovima. Ako Rustem-paša odbije molbu, neka u službu uzmu dragomana Porte kojega upošljavaju Talijani, za plaću koju je uobičajeno primao Mehmed.⁸⁷ Po tome se može zaključiti da je Mehmed i ranije godinama radio za Dubrovčane. Usluge dragomana Mehmeda koristili su i poklisari koji su koncem 1539. godine išli na svečanost sunecenja sinova Sulejmana Veličanstvenog. U Istanbulu su se dugo zadržali i otišli tek u drugoj polovici 1541. ili prvoj polovici 1542. godine.⁸⁸

Ibrahim-beg

Poslije smrti Junuz-bega, na mjesto glavnog dragomana Porte postavljen je Ibrahim-beg. Bio je Poljak, pravim imenom Joachim Strasz, a izgleda da su ga zarobili Tatari i oko 1537. godine prodali Osmanlijama. Znao je latinski, talijanski, njemački⁸⁹ i hrvatski jezik, to jest znao je pisati na hrvatskom jeziku.⁹⁰ Kao sultanov poslanik putovao je u Veneciju, Beč, Frankfurt, Poljsku i Francusku. Poznat je po govoru koji je održao na krunidbi Maksimilijana II, ali i po optužbama da je neizmerno pohlepan i podmitljiv. Na intervenciju francuskog poslanika Jeana de la Vigne 1558. je maknut s položaja glavnog dragomana Porte. La Vigne ga je optužio da francuskim neprijateljima prodaje kopije francuskih pisama i odaje im francuske tajne, da je najmoćniji austrijski saveznik

⁸⁶ B. Aydın, »Divan-i Hümayun tercümanları ve Osmanlı kültür ve diplomasisindeki yerleri.«: 53-54; A. Meral, »A Survey of Translation Activity in the Ottoman Empire.«: 109.

⁸⁷ *Dalli nostri Ambassatori quali per avanti sono iti alla Porta siamo informati come dal dragomano nostro della porta, quale se chiama Mechemet ne siano molto mal serviti, e come non vole adoperarsi per loro servizio in alcuna cossa. Percio vogliamo, che giunti alla corte debbeate senza lo dragomano andare dal Signor Rustambasa e significarli attento che Mechemet, nostro dragomano, non intende bene la nostra lingua, che sua Signoria Illustrissima voglia darce uno dragomano della nostra lingua, accioche la felice porta possi meglio informarsi delli nostri negocii, et accioche noi ancora siamo meglio serviti. E quando sua Signoria non volesse concedervi tale gratia, allhora vogliamo debbeate servirvi dal dragomano della Porta quale serve alli Italiani e per la provisione quale se dole dare a Mechemet dragomano nostro...* (Iz pisma dubrovačkih vlasti poklisarima harača, 31. ožujka 1552; *Lett. Lev.* sv. 25, f. 41).

⁸⁸ *Cons. Rog.* sv. 46, f. 40.

⁸⁹ B. Aydın, »Divan-i Hümayun tercümanları ve Osmanlı kültür ve diplomasisindeki yerleri.«: 55.

⁹⁰ J. Matuz, »Die Pfortendolmetscher zur Herrschaftszeit Süleymāns des Prächtigen.«: 32.

u Istanbulu i da namjerno pogrešno prevodi. Optužen je i za odavanje osmanskih diplomatskih tajni Austrijancima. I predstavnici drugih europskih zemalja stalno su govorili da je za novac spreman na sve. Poslije smrti velikog vezira Rustem-paše 1561. godine, Ibrahim-beg se vratio na položaj glavnog dragomana Porte.⁹¹

U prosincu 1554. na putu za Veneciju Ibrahim-beg je stigao u Dubrovnik s vijestima o sultanovoj pobjedi (tur. *fethname*) u Perziji. Vlasti su mu poklonile tkanine i 200 zlatnika, a darove su dobili i članovi njegove pratnje. Organizirali su mu prijevoz do Venecije, kamo je također nosio vijest o sultanovoj pobjedi.⁹²

Dubrovčani opet spominju Ibrahim-bega 1557. godine, kada je na svoje vjenčanje pozvao dubrovačke poklisare harača Marina Cervu i Paska Benessu.⁹³

U Dubrovniku se opet našao 1566. godine, na putu za Veneciju. Dana 13. prosinca predao je knezu i Malome vijeću *fethnamu* novog sultana Selima o osmanskoj pobjedi pod Gyulom i Sigetom. Nazvavši Ibrahim-bega “muštulukčijom”⁹⁴ (od tur. *muştuluk*, poklon koji se daje donositelju dobre i sretne vijesti), poklonili su mu 200 zlatnika, a njegovoj pratnji razdijelili 400 škuda.

Tada je održao tajni razgovor s malovijećnicima Martolicom Cabogom i Lovrijencem Bobalijem. “Tajne i važne” podatke koje su od njega čuli, Caboga i Bobali prepričali su na tajnoj sjednici Senata. Donesena je odluka da, pod prijetnjom kazne od 500 zlatnika, nitko ne smije o tome javno progovoriti.⁹⁵

Ibrahim-beg je Cabogi i Bobaliju prenio ukor velikog vezira Mehmed-paše Sokolovića temeljen na teškim optužbama kapudan-paše. Naime, kapudan-paša Piale-paša poslao je u logor pod Sigetom vijest da mu pohod na južnu Italiju

⁹¹ Opširnije o Ibrahim-begu: J. Matuz, »Die Pfortendolmetscher zur Herrschaftszeit Süleymāns des Prächtigen.«: 32, 46-48; Michel Lesure, »Michel Černović «explorator secretus« a Constantino (1556-1563).« *Turcica* 15 (1983): 127-128, 139-140; Kenneth M. Setton, *The Papacy and the Levant, (1204-1571)*, VI. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1984: 699; M. P. Pedani, *In nome del Gran Signore*: 9, 16, 38, 47, 80, 185, 200; G. Veinstein, »The Ottoman Administration and the Problem of Interpreters.«: 609-611; Thomas Conley, »The Speech of Ibrahim at the Coronation of Maximilian II.« *Rhetorica* 20/3 (2002): 263-273; B. Aydın, »Divan-i Hümayun tercümanları ve Osmanlı kültür ve diplomasisindeki yerleri.«: 55; M. P. Pedani, *Venezia porta d'Oriente*: 140-141, 146, 181.

⁹² *Cons. Rog.* sv. 52, f. 177; M. P. Pedani, *In nome del Gran Signore*: 200.

⁹³ *Cons. Rog.* sv. 54, f. 139v, 146.

⁹⁴ *mustulocia, musturluchia* (*Cons. Rog.* sv. 58, f. 106r-v)

⁹⁵ *Secr. Rog.* sv. 2, f. 143.

nije u potpunosti uspio zato što su Dubrovčani navrijeme upozorili tamošnje gradove.⁹⁶ Sultan i veziri reagirali su burno. Vlasti su odmah pisale poklisarima harača da se na Porti opravdaju kako znaju i umiju, a da poklon za Ibrahim-bega predaju njegovoj obitelji.⁹⁷

Po svemu sudeći, Ibrahim-beg se prilično dugo zadržao u Dubrovniku, oko mjesec dana.⁹⁸ Vlasti su pisale poklisarima harača da na povratku dovedu neimenovanog dubrovačkog mladića jezika koji se u Istanbulu razuzdao i zane-mario učenje, jer se u Dubrovniku trenutačno nalazi iskusni turski dragoman koji će mu pomoći da napreduje. Vlasti su vodile brigu i o Ibrahim-begovim pismima. Njegova pisma obitelji poslale su po poklisarima harača. Na tajnoj sjednici Senata izabrana je osoba koja će dostaviti Ibrahim-begovo pismo caru Maksimilijanu II,⁹⁹ uz koje su Dubrovčani priložili i vlastito pismo caru.¹⁰⁰

Napetost između Dubrovčana i Piale-paše trajala je od 1565. godine, kada je u napadu na Maltu zarobio jedan od tri dubrovačka broda iz neprijateljske kršćanske flote i to odmah javio Porti.¹⁰¹ Loveći dubrovačke brodove, uplovio je u dubrovačke vode i napao otok Mljet,¹⁰² pa su užasnuti Dubrovčani tražili saveznika na Porti. Početkom 1566. poklisari harača pozdravili su novog velikog

⁹⁶ O dubrovačkoj špijunaži vidi: Ivan Dujčev, *Avvisi di Ragusa; Documenti sull'Impero Turco nel sec. XVII e sulla guerra di Candia*. Roma: Pont. Institutum Orientalium Studiorum, 1935; Nikolaas Hendrik Biegan, »Ragusan spying for the Ottoman Empire; Some 16th century documents from the State archive at Dubrovnik.« *Bellesten* 27 (1963): 237-255; Josip Žontar, *Obveščalna služba in diplomacija avstrijskih Habsburžanov v boju proti Turkom v 16. stoletju*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1973: 20-29; Mirjana Polić-Bobić, *Među križom i polumjesecom; Dubrovačke dojave španjolskome dvoru o Turcima u XVI. stoljeću*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2000; Nikša Varezić, *Dosta je reći u Rimu da bi se reklo čitavom svijetu: Dubrovačka Republika i Sveta Stolica tijekom 16. i 17. stoljeća*. Zagreb - Dubrovnik: HAZU Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2018: 140-151.

⁹⁷ *Lett. Lev.* sv. 30, f. 147v-148; *Secr. Rog.* sv. 2, f. 140v; T. Popović, *Turska i Dubrovnik u XVI veku*: 244, 247; Jovan Radonić, *Dubrovačka akta i povelje*, II.2. Beograd: SKA, 1938: 138.

⁹⁸ M. P. Pedani, *In nome del Gran Signore*: 200.

⁹⁹ Sadržaj tog pisma nije poznat. Inače, zna se da je Ibrahim-beg iz Dubrovnika pisao i Mlečaninu Micheleu Membréu, a moglo bi biti da je riječ o mletačkom dragomanu. Pismo je datirano 4. ožujka 1567. godine, a objavio ga je A. Bombaci (Alessio Bombaci, »Una lettera turca in caratteri latini del dragomanno ottomano Ibrahim al Veneziano Michele Membre (1567).« *Rocznik Orientalistyczny* 15 (1948): 129-144).

¹⁰⁰ *Lett. Lev.* sv. 30, f. 150-151; *Secr. Rog.* sv. 143v-144.

¹⁰¹ Ibrahim-beg je u kolovozu 1566. Dubrovčanima poslao pismo čiji sadržaj nije poznat. Lako je moguće da ih je već tada upozorio na Piale-pašine optužbe (*Secr. Rog.* sv. 2, f. 132v-133).

¹⁰² T. Popović, *Turska i Dubrovnik u XVI veku*: 235-236.

vezira, Mehmed-pašu Sokolovića, i zamolili ga da prihvati ulogu dubrovačkog zaštitnika.¹⁰³ Činilo im se da to neće biti dovoljno jer je Sokolović stalno slušao optužbe protiv Republike. Zato su se obratili i sultaniji Mihrimah i zamolili je da prihvati ulogu dubrovačke zaštitnice, “što dubrovačka vlada želi više od svega”.¹⁰⁴ Nije poznato što im je odgovorila, ali ona je već odavno štitila dubrovačke interese.¹⁰⁵

Dubrovčani su se još više uznemirili kad su Osmanlije u proljeće 1566. osvojili đenovški otok Hios, koji je bio osmanski haračar. Tražili su od poklisara da pitaju Mehmed-pašu je li otok stvarno osvojen zbog kašnjenja s plaćanjem harača (i Dubrovčani su stalno kasnili s plaćanjem)¹⁰⁶ ili je posrijedi neki drugi razlog.¹⁰⁷ S Levanta su se počele širiti alarmantne glasine da iza Hiosa slijedi osvajanje Dubrovnika, a u to su povjerovala i kršćanske zemlje.¹⁰⁸ I baš tada je Piale-paša opet doplovio u dubrovačke vode i otamo poslao vijest na ratište pod Sigetom da mu napad na južnu Italiju nije uspio krivnjom Dubrovčana. Poharao je nekoliko dubrovačkih otoka. U Dubrovniku je nastupilo opsadno stanje jer se očekivao Piale-pašin napad na Grad, ali to se ipak nije dogodilo.¹⁰⁹ Situacija je bila teško rješiva jer je dubrovačko upozorenje talijanskim gradovima bilo nemoguće opravdati. Naime, u to je vrijeme vijesti iz Dubrovnika u Napulj nosio sin Antonija Vivesa, rodom iz Barlette. On je 1566. prihvatio islamsku vjeru i postao dragoman Porte za talijanski jezik. Na Porti je pred dubrovačkim poklisarima detaljno opisao na koji su način vijesti o Osmanlijama Dubrovčani dopremali napuljskom potkralju. Poklisari su sve porekli, a vlasti odlučile prekinuti slanje vijesti u Napulj. Kad im je potkralj to zamjerio, poslale

¹⁰³ S obzirom na narav odnosa između Osmanlija i Dubrovčana, sultan je bio formalni zaštitnik Republike. Od 20-ih ili 30-ih godina 16. stoljeća veliki vezir je postao stvarni zaštitnik Republike. Ibrahim-paša bio je prvi veliki vezir (1523/36) koji je prihvatio tu ulogu (T. Popović, *Turska i Dubrovnik u XVI veku*: 179).

¹⁰⁴ Vesna Miović, »*Per favore della Soltana*: moćne osmanske žene i dubrovački diplomati.« *Anali HAZU Zavoda za povijesne znanosti u Dubrovniku* 56/1 (2018): 13-14.

¹⁰⁵ Dubrovčani i sultanija Mihrimah godinama su uspješno poslovali. Oni su njoj nabavljali velike količine tkanina u Italiji, a ona je njima zauzvrat isporučivala žitarice sa svojih posjeda (V. Miović, »*Per favore della Soltana*«: 2-17).

¹⁰⁶ *Diplomata et Acta*, 7/2.1, sv. 4, br. 193, 196, 198; sv. 5, br. 213, 223, 231, 233, 235; sv. 6, br. 270.

¹⁰⁷ *Lett. Lev.* sv. 30, f. 114v.

¹⁰⁸ Lovro Kunčević, »"Ipak nije na odmet sve čuti": medičeski pogled na urotničke namjere Marina Držića.« *Anali HAZU Zavoda za povijesne znanosti u Dubrovniku* 45 (2007): 34-44.

¹⁰⁹ T. Popović, *Turska i Dubrovnik u XVI veku*: 235-238.

su poklisara da mu opiše slučaj Vivesa i preveliku opasnost u kojoj se našla Republika.¹¹⁰

Vrlo su vjerojatno baš optužbe Vivesa, novog dragomana Porte, bile kap koja je prelila čašu i nagnala senatore da na tajnoj sjednici Senata donesu odluku o zabrani informiranja kršćanskih zemalja. Oprez Dubrovčana bio je toliki da su i godinu dana kasnije, u listopadu 1567, donijeli tajne odluke o istoj stvari.¹¹¹

Ipak, u prvim mjesecima 1567. godine na Porti više nitko nije spominjao dubrovačko špijuniranje za kršćane. Poklisari harača razgovarali su s dubrovačkim prijateljem Behramom, ćehajom sultanije Mihrimah. Rekao im je da ni od koga nije čuo ni jedne jedine riječi protiv Dubrovačke Republike.¹¹²

Ibrahim-beg vratio se iz Venecije u Dubrovnik 3. ožujka 1567. godine. Dubrovčani su mu poklonili 50 zlatnika, to jest 30 koje su uvijek davali sultanovim poslanicima na povratku iz Venecije i još 20 “zato što nas je zadužio i zato što je naš dragoman”.¹¹³

Ibrahim-beg je već bio otišao iz Dubrovnika kad mu je jedan Židov, najvjerojatnije iz Venecije, donio u Dubrovnik četiri škufije (tur. *üsküf*), pokrivala za glavu kakva su nosili janjičari. Vlasti su ih poslale poklisarima u Istanbul.¹¹⁴

¹¹⁰ *Siamo stati soliti per l'adietro d'investigare i progressi del Gran' Signore turco et le nove del' paese di Levante et di quelle per barche a posta darne avviso a sua Eccellenza. Hora per il gran' pericolo che habbiamo passato quest' anno della armata turchesca, la quale ad altro effetto non venne in questo Golfo che per doglierci questa città, il che cossì Dio volesse che non fosse, et non per altra cagione se non per imputatione et infamation' dataci alla corte del Gran' Signore che noi diamo tutti gli avvisi de' progressi di sua Altezza ai principi christiani et che le nostre navi servono nelle loro armate, perciò siamo risoluti per l'avvenire d' haver' riguardo a una tale cosa. Et perchè ancora ci è stato prohibito dalla Porta che a modo alcuno non escano avvisi della città nostra, si che contra il desiderio nostro siamo astretti soprastare alquanto in continuare con sua Eccellenza il nostro solito ufficio in darle gli avvisi per fin tanto che vediamo et conosciamo l'animo et il procedere che farà verso di noi questo nuovo signore... Un' figliuolo di Antonio Vives, già castellano di Barletta, per mano di cui s'espeditano gli avvisi a sua Eccellenza, siandosi fatto Turcco et ascaso al grado d'interprete della lingua italiana, il qual grado è assai reputato fra' i Turchi, in presenza di nostri Ragugei ci ha dato imputatione et calunnia de' detti avvisi alla corte del Gran Signore et detto il modo del' nostro espedir' le barche et dello scrivere delle lettere, et il tutto puntualmente come è passato, la qual' cosa, quantunque fosse da essi nostri Ragugei negata, nondimeno egli s'è sforzato di far' credere la sua mala intentione (iz uputstva poklisaru upućenom potkralju Napulja, 4. listopada 1566, J. Radonić, *Dubrovačka akta i povelje*, II.2: 138-139).*

¹¹¹ *Secr. Rog.* sv. 2, f. 136r-v, 157-158; T. Popović, *Turska i Dubrovnik u XVI veku*: 238.

¹¹² *Lett. Lev.* sv. 30, f. 165r-v.

¹¹³ *Secr. Rog.* sv. 2, f. 145.

¹¹⁴ *Lett. Lev.* sv. 30, f. 173v, 182v.

Zalaganjem Ibrahim-bega, te se 1567. veliki vezir Mehmed-paša pobrinuo da Dubrovčani dobiju dozvolu za kupovinu osmanskih žitarica.¹¹⁵

Sljedećih godina, sve do smrti Ibrahim-bega 1571, dubrovački poklisari poklanjali su mu damast i atlas.¹¹⁶

Ferhat, Murat, Husein, Hasan

Usluge dragomana Porte Dubrovčani su spominjali još petnaestak godina, a očito su sve rjeđe tražili njihove usluge. Poklisarima iz 1563. godine u Jedrenima su pomogli Ferhat¹¹⁷ i Murat, "dragoman sultana i Porte".¹¹⁸ Murat, vrlo poznat dragoman Porte, pravim imenom Balász Somlyai, rodio se u Nagybányi (Baia Mare, Rumunjska), a najvjerojatnije je zarobljen u Mohačkoj bitci. Znao je arapski, perzijski, latinski¹¹⁹ i hrvatski jezik.¹²⁰

Godine 1574. poklisarima je jednu uslugu pružio dragoman Husein,¹²¹ ali nije sigurno da je on bio dragoman Porte. Od 1576/7. do 1587. poklisarima harača usluge je pružao drugi dragoman Porte, Hasan.¹²² Godine 1579. poklisari

¹¹⁵ *Lett. Lev.* sv. 30, f. 167v, 168.

¹¹⁶ DAD, *Lettere di Ponente*, dalje: *Lett. Pon.*, serija 27.6, sv. 1, f. 89; sv. 2, f. 88v, 165.

¹¹⁷ Ferhat, rodom Mađar, radio je kao dragoman Porte od 1554. godine. Kad je 1576. umro, na njegov je položaj došao njegov sin Mehmed (J. Matuz, »Die Pfortendolmetscher zur Herrschaftszeis Süleymāns des Prächtigen.«: 55; C. Orhonlu, »Tercüman«: 177; G. Veinstein, »The Ottoman Administration and the Problem of Interpreters.«: 608). Mehmeda ne nalazimo u dubrovačkim arhivskim izvorima.

¹¹⁸ *Cons. Rog.* sv. 58, f. 126.

¹¹⁹ Opširnije o dragomanu Muratu: J. Matuz, »Die Pfortendolmetscher zur Herrschaftszeis Süleymāns des Prächtigen.«: 53-54; Pál Ásc, »Tarjumans Mahmud and Murad, Austrian and Hungarian Renegades as Sultan's Interpreters.«, u: *Europa und die Türken in der Renaissance*, ur. Bodo Guthmüller i Wilhelm Kühlmann. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2000: 307-316; T. Krstić, »Of Translation and Empire«: 136-139; Tijana Krstić, »Illuminated by the Light of Islam and the Glory of the Ottoman Sultanate: Self-Narratives of Conversion to Islam in the Age of Confessionalization.« *Comparative Studies in Society and History* 51/1 (2009): 35-63.

¹²⁰ J. Matuz, »Die Pfortendolmetscher zur Herrschaftszeis Süleymāns des Prächtigen.«: 38, 53; P. Ásc, »Tarjumans Mahmud and Murad, Austrian and Hungarian Renegades as Sultan's Interpreters.«: 313.

¹²¹ *Cons. Rog.* sv. 63, f. 62.

¹²² *Cons. Rog.* sv. 64, f. 220; sv. 65, f. 263; sv. 66, f. 20, 168v; sv. 67, f. 129; sv. 68, f. 132v, 172v, 297v; sv. 69, f. 234v. Nekoliko godina prije Hasana, kao i 50-ih godina 16. stoljeća, drugi dragoman Porte bio je Murat (T. Krstić, »Illuminated by the Light of Islam and the Glory of the Ottoman Sultanate.«: 47).

su trećem dragomanu Porte poklonili 6 zlatnika i tražili da predano vodi računa o dubrovačkim interesima.¹²³

Dubrovački dragomani na Porti

Europske zemlje koje su bile u dobrim odnosima s Osmanlijama, baš kao i osmanski neprijatelji, nudili su dragomanima Porte redovite plaće i bogato ih darivali samo da ih pridobiju, ili barem izbjegnu njihovu nesklonost. Sultan i veziri uglavnom su znali da njihovi dragomani posluju s kršćanskim svijetom. Kroz informacije (i dezinformacije) koje su dragomani davali Europljanima, sultan i veziri imali su priliku slati poruke i upozorenja i prijateljima i neprijateljima. Jasno, dragomane Porte nepovjerljivo su gledali i Europljani i Osmanlije. Osmanlije su sumnjali u njihovu lojalnost. S druge strane, La Vigne je, naprimjer, tvrdio da dragomani Porte pred sultanom i vezirima iz straha ne prevode ništa što bi ih moglo ozlojediti.¹²⁴

Iz tih razloga Dubrovčani su, jednako kao druge kršćanske zemlje, poduzimali korake da smanje ovisnost o prevodilačkim uslugama dragomana Porte i zamijene ih svojim dragomanima. Već 1520/1. godine Senat je poklisarima harača dodijelio Benedikta Crispija, ali kao tajnog dragomana.¹²⁵ Jasno, morao je

¹²³ *Lett. Lev.* sv. 33, f. 216.

¹²⁴ J. L. Bacqué-Grammont, »À propos Yûnus Beg, *baş tercümân* de Soliman le Magnifique.«: 30-31, 86; G. Veinstein, »The Ottoman Administration and the Problem of Interpreters.«: 609-611; Gábor Ágoston, »Information, ideology, and limits of imperial policy: Ottoman grand strategy in the context of Ottoman-Habsburg rivalry.«, u: *The Early Modern Ottomans: Remapping the Empire*, ur. Virginia Aksan i Daniel Goffman. Cambridge: Cambridge University Press, 2007: 86; Emrah Safa Gürkan, *Espionage in the 16th Century Mediterranean: Secret Diplomacy, Mediterranean go-betweens and the Ottoman Habsburg Rivalry*, neobjavljeni doktorski rad, Georgetown University, 2012: 79, 121-123; idem, »Mediating Boundaries: Mediterranean Go-Betweens and Cross-Confessional Diplomacy in Constantinople, 1560-1660.« *Journal of Early Modern History* 19 (2015): 112-114; Pál Ásc, »The Changing Image of Ottoman Turks in East-Central European Renaissance Literature.«, u: *The Ottoman Orient in Renaissance Culture*, ur. Robert Born i Michał Dziewulski. Kraków: The National Museum in Kraków, 2015: 170; Alain Servantie, »Clocks and Baksheesh; Art Presents Between Foreign Princes and the Ottoman Court (15th-17th Centuries).« u: *15th International Congress of Turkish Art*, ur. Michele Bernardini i Alessandro Taddei. Ankara: Ministry of Culture and Tourism, Republic of Turkey; Università di Napoli "L'Orientale", Istituto per l'Oriente Carlo Alfonso Nallino, 2018: 538, 542, 545.

¹²⁵ *Cons. Rog.* sv. 36, f. 85. *Lett. Lev.* sv. 19, 163v, 172v-173, 178, 184v, 186. Godine 1512. Senat spominje dragomana Ivana, ali on nije radio za poklisare harača (*Cons. Rog.* sv. 32, f. 166). Od konca 15. stoljeća u dubrovačkim arhivskim izvorima javljaju se takozvani "firedntinski dragomani". To

biti tajan da ne izazove neprijateljstvo dragomana Porte koji su računali na poslovanje s Dubrovčanima, a priliku da se pojave pred sultanom smatrali su čašću.

Od polovice 16. stoljeća dubrovački dragomani Petar (sin Boža iz Stona), njegov sin Frano, Marin Rajković, Radoje Bisodre, Stjepan Saluković, Frano Milli, Matko Stay, Ivan (sin Marka) i Mato (sin Pavla) solidno su vladali osmanskim turskim jezikom, a od 1558. godine dubrovačka je država počela školovati mlade ljude zainteresirane za dragomanski posao.¹²⁶ Kad nisu imale na raspolaganju domaćeg dragomana, a htjele su zaobići dragomane Porte, dubrovačke vlasti tražile su od poklisara da u Istanbulu nađu osobu koja tečno govori osmanski turski i “slavenski jezik” (1543, 1564/5).¹²⁷

U državnim uputama poklisarima harača dugo je vremena stajala fraza: “čim stignete na Portu potražite našeg dragomana s kojim ćete posjetiti sve paše u njihovim domovima, počevši od velikog vezira”.¹²⁸ Iako nije izrijekom navedeno, jasno je da su dragomani Porte prevodili poklisarima i u audijenciji sultanu. Audijencije sultanu i vezirima bile su protokolarnе, dakle, uvijek iste.¹²⁹ Konkretnе razgovore o tekućim problemima poklisari su vodili u takozvanoj “drugoj tajnoj posjeti vezirima”, u koju nisu htjeli voditi dragomana Porte.¹³⁰ Mnogi veziri tog doba bili su podrijetlom sa slavenskoga govornog

su bili Dubrovčani koji su robu firentinskih trgovaca nosili u Osmansko Carstvo. U prvoj polovici 16. stoljeća bilo ih je najmanje dvadesetak (*Deb. Not.* sv. 2, f. 110, 115, 120v, 162v, 164-165, 167, 174r-v, 179, 184v, 186v, 189, 196, 197, 198v; sv. 4, 6v, 9, 13, 17, 19v, 25v, 27, 28, 30, 30v, 32v, 34-35v, 37v, 39v, 43v, 52v). Njihovo znanje osmanskoga turskog jezika bez sumnje je bilo skromno, svedeno na potrebe trgovanja. Zato su im se poklisari harača od konca 15. do 40-ih godina 16. stoljeća samo u nekoliko navrata obratili za pomoć (*Cons. Rog.* sv. 27, f. 263v, 263bis; sv. 30, f. 85; sv. 47, f. 3v). Od svih njih samo je Petar Zuppana dovoljno svladao osmanski turski jezik da povremeno radi kao dragoman poklisara (DAD, *Pacta Matrimonialia*, serija 33, sv. 4, f. 33; *Lett. Lev.* sv. 19, f. 188r-v; sv. 20, f. 75v-78, 245r-v; sv. 21, f. 20, 48, 49-50, 64v; sv. 23, f. 17-18, 51v-52v, 153, 164v-165).

¹²⁶ *Lett. Lev.* sv. 29, f. 279; sv. 30, f. 81, 81v, 150, 218v; sv. 31, f. 122; sv. 37, f. 212; sv. 39, f. 104v; Vesna Miović-Perić, »Dragomans of the Dubrovnik Republic: their Training and Career.« *Dubrovnik Annals* 5 (2001): 81-94; eadem, »Dubrovački mladići jezika: studenti osmansko-turskoga u vrijeme Dubrovačke Republike.« *Književna smotra* 173 (2014): 138-140.

¹²⁷ *Lett. Lev.* sv. 23, f. 52v; sv. 29, f. 163, 279.

¹²⁸ *Lett. Lev.* sv. 17, f. 91; sv. 19, f. 225; sv. 23, f. 146v; sv. 24, f. 1v; sv. 25, f. 36v; sv. 27, f. 1v; sv. 30, f. 117v, 214v; *Lett. Pon.* sv. 1, f. 81v.

¹²⁹ Opširnije o dubrovačkim poklisarima u audijenciji sultanu i vezirima: V. Miović, *Dubrovačka diplomacija u Istanbulu*: 53, 66-76.

¹³⁰ *Lett. Lev.* sv. 19, f. 172v.

područja,¹³¹ tako da su poklisari s njima mogli razgovarati na materinskom jeziku.¹³² Osim toga, pojedini poklisari koji su, naročito u 16. stoljeću, više puta išli u Istanbul, vjerojatno su bili u stanju razgovarati na osmanskome turskom jeziku.¹³³

Gore navedena fraza da poklisari čim stignu na Portu potraže “našeg dragomana” nestala je iz državnih uputa početkom 70-ih godina 16. stoljeća, što bi trebalo značiti da su otad dubrovački dragomani počeli pratiti poklisare u audijencije sultanu i vezirima.¹³⁴

Naravno, poklisari harača i dalje su davali prigodan diplomatski dar dragomanima Porte. Budući da uvijek spominju samo jednoga, on je sigurno bio glavni dragoman Porte.¹³⁵

Sve do 70-ih godina 17. stoljeća dragomani Porte spominju se samo kao primatelji uobičajenog dubrovačkog dara. Situacija se promijenila kad su položaj glavnog dragomana Porte počeli zauzimati Fanarioti, članovi grčkih obitelji nastanjenih u istanbulskoj četvrti Fener.¹³⁶ Mnogi od njih školovali su se

¹³¹ Marc'Antonio Pigafetta, član misije Antuna Vrančića, habsburškog poslanika u Istanbulu 1567/8, zapisao je da su skoro svi Osmanlije na Porti znali hrvatski jezik (Maria Pia Pedani, »Il silenzio del sultano.«, u: *Il potere della parola, la parola del potere tra Europa e Mondo arabo-ottomano tra Medioevo ed Età Moderna*, ur. Antonella Ghersetti, Venezia: Filippi Editore, 2010: 64-65).

¹³² Marc'Antonio Pigafetta tvrdi da su veziri na službenim i bitnim sastancima s europskim poslanicima inzistirali na razgovoru na osmanskome turskom, posredstvom dragomana. Na nekom drugom jeziku pristajali su razgovarati samo kad su bili u pitanju detalji, sitnice, potankosti. Međutim, dubrovačko iskustvo je drukčije. S vezirima slavenskog podrijetla Dubrovčani su na materinskom jeziku razgovarali o prilično bitnim temama. Naprimjer, kada su Osmanlije 1570. Dubrovčanima zabranili kupovanje žitarica, vlasti su od poklisara tražile da o ukidanju zabrane pregovaraju na materinskom jeziku jer će se moći preciznije izraziti i izbjeći da dragomani takve vijesti rastrube naokolo (M. P. Pedani, »Il silenzio del sultano.«: 64-65. *Lett. Pon.*, sv. 1, f. 144r-v. Vidi i: *Lett. Lev.* sv. 27, f. 105). *Cons. Rog.* sv. 29, f. 173v; sv. 30, f. 100, 188; sv. 31, f. 57, 268v; sv. 32, f. 66; sv. 34, f. 66.

¹³³ Stjepan Ivan Sorgo, naprimjer, u razdoblju od 1504. do 1521. godine najmanje je devet puta bio u Istanbulu (*Cons. Rog.* sv. 29, f. 173v; sv. 30, f. 100, 188; sv. 31, f. 57, 268v; sv. 32, f. 66; sv. 34, f. 66; *Lett. Lev.* sv. 17, f. 35v-139; sv. 19, f. 95-98, 147-154v, 182v-187v; V. Miović, *Dubrovačka diplomacija u Istanbulu*: 25).

¹³⁴ Opširnije o dubrovačkim dragomanima pred sultanom: V. Miović, *Dubrovačka diplomacija u Istanbulu*: 73, 77.

¹³⁵ V. Miović, *Dubrovačka diplomacija u Istanbulu*: 73-74.

¹³⁶ Opširnije o Fanariotima na položaju glavnog dragomana Porte: C. Orhonlu, »Tercüman«: 177; B. Aydın, »Divan-i Hümayun tercümanları ve Osmanlı kültür ve diplomasisindeki yerleri.«: 57-60; Alexander H. Groot, »Die levantinischen Dragomanen: Einheimische und Fremde im

u Italiji, znali strane jezike i imali dobre veze s europskim zemljama. Početkom 1667. godine dubrovački poklisar Jaketa Palmotić napisao je opširan izvještaj o glavnim dostojanstvenicima na Porti. Između ostalih, istaknuo je Panayotija Nicoussiosa Mamonasa i naveo da nosi titulu sultanova dragomana te da uživa veliko povjerenje velikog vezira. Skoro svi europski poslanici davali su mu darove, a žalio se da od Dubrovčana, iako se zalaže za njihove interese, nikad ništa nije dobio. Palmotić mu je zato predao poklon i poručio vladi da s tom praksom treba nastaviti. Liječnik Panayoti Nicoussios Mamonas bio je prvi u dugome nizu Fanariota na položaju glavnog dragomana Porte.¹³⁷

Panayotija je 1673. godine naslijedio Aleksandar Maurocordato, također liječnik, koji je vrlo mnogo i uspješno radio u korist Dubrovčana, čime je preokrenuo njihovo mišljenje o sultanovim dragomanima. Vjerojatno mu je zato uspjelo istisnuti dubrovačke dragomane iz audijencije sultanu. Dubrovčani su ga spominjali i nakon njegove smrti 1709. godine. S dragomanima Fanariotima održavali su bliske i plodonosne odnose sve do sloma Dubrovačke Republike.¹³⁸

Zaključak

U nedostatku vlastitih dragomana, Dubrovčani su dozirano koristili prevodilačke usluge dragomana Porte. Dragomani su im prevodili pisma, izvještaje, molbe i žalbe sultanu i Porti. Uz to, pratili su poklisare harača u formalne audijencije sultanu i vezirima. Međutim, poklisari ih nisu vodili na konkretne i povjerljive razgovore s vezirima jer su mnogi veziri toga doba podrijetlom bili sa slavenskoga govornog područja. Osim toga, pojedini poklisari, koji su više puta odlazili u Istanbul, sigurno su naučili bar nešto osmanskoga turskog jezika.

Šaljući svoje pouzdanike u potragu za prevodiocima u Istanbulu, dubrovačke vlasti uvijek su isticale da to moraju biti osobe koje savršeno govore i jezik Dubrovčana i osmanski turski jezik. Dragomani Kasim, Skender-beg, Murat, a izgleda i Junuz-beg i Ibrahim-beg razumjeli su jezik Dubrovčana. Moglo bi se pretpostaviti da su ga znali i drugi dragomani Porte, koje su Dubrovčani zvali “naši dragomani”, poput Čobana i Ali-čelebija. Vjerojatno je znanje tog

eigenen Land; Kultur- und Sprachgrenzen zwischen Ost und West (1453-1914).«, u: *Verstehen und Verständigung; Ethnologie - Xenologie - interkulturelle Philosophie*, ur. Wolfdietch Schmieid-Kowarzik. Würzburg: Verlag Königshausen & Neumann GmbH, 2002: 110-128.

¹³⁷ Jovan Radonić, *Dubrovačka akta i povelje*, III.2. Beograd: SKA, 1939: 685-686.

¹³⁸ V. Miović, *Dubrovačka diplomacija u Istanbulu*: 60, 73, 90, 190, 192-193, 195-196.

jezika bilo ključ po kojemu su Dubrovčani birali “svoje dragomane” na Porti. U prilog tome govori i slučaj Mehmeda, čijim uslugama Dubrovčani nisu bili zadovoljni, pa su poklisari zamolili velikog vezira da im nađe dragomana koji bolje razumije njihov jezik “kako bi Porta bila bolje obaviještena o dubrovačkim poslovima”.

Od sredine 16. stoljeća Dubrovčani su imali vlastite vješte dragomane. Oni su od konca 60-ih ili početka 70-ih godina 16. stoljeća istisnuli dragomane Porte iz audijencija sultanu i vezirima. Naravno, kontakti Dubrovačke Republike s dragomanima Porte time nisu prekinuti jer su Republici trebale njihove veze, moć i utjecaj na Porti. Junuz-beg i Ibrahim-beg, najpoznatiji glavni dragomani Porte i osmanski diplomati 16. stoljeća, radili su za dubrovačke interese i za to su dobivali honorar. Kao sultanovi poslanici više puta su išli u Veneciju preko Dubrovnika, pa su Dubrovčani imali prilike da ih pridobiju i u svome gradu. Junuz-beg je šest puta putovao u Veneciju, od toga najmanje četiri puta preko Dubrovnika. Odnosi Dubrovčana s Ibrahim-begom bili su toliko prisni da je on za jednog svog boravka u Dubrovniku pristao podučavati neimenovanog dubrovačkog mladića jezika.

Od konca 80-ih godina 16. stoljeća dragomani Porte spominju se u dubrovačkim arhivskim izvorima samo kao primatelji uobičajenog dara prigodom predaje harača. To se promijenilo dolaskom Fanariota na mjesto glavnog dragomana Porte. Interese Dubrovčana na Porti štitio je Panayoti Nicoussios Mamonas, prvi Fanariot na položaju glavnog dragomana Porte, njegov nasljednik Aleksandar Maurocordato i, gotovo beziznimno, svi ostali.

***DRAGOMANO NOSTRO DELLA PORTA: DRAGOMANS
OF THE PORTE IN THE SERVICE OF DUBROVNIK IN
THE FIFTEENTH AND SIXTEENTH CENTURIES***

VESNA MIOVIĆ

Summary

From 1430, Ragusan envoys were dispatched to the Porte sporadically, while from 1458 Dubrovnik started paying tribute to the Ottomans, delivered every year by two Ragusan noblemen, the so-called tribute ambassadors. Clearly, at the Porte they needed the assistance of good interpreters, or dragomans. Considering that prior to the mid-sixteenth century the Ragusans did not have their own dragomans, they used the services of the official interpreters of the Porte. These dragomans translated their letters, reports, petitions and complaints to the sultan and the Porte. In addition, they escorted the tribute ambassadors during official receptions before the sultan and the viziers. Yet the tribute ambassadors did not require their presence during certain confidential talks with the viziers, as in this period these Ottoman dignitaries came mainly from the Slavic-speaking territories. Moreover, the tribute ambassadors who travelled to Istanbul upon several missions must have picked up at least some Ottoman Turkish.

In their search for the interpreters in Istanbul, the Ragusans always insisted that the persons required for this task were to have full proficiency of the Slavic language spoken by the Ragusans as well as of the Ottoman Turkish. The dragomans Kasım, Skender Bey, Murad, and most probably also Yunus Bey and Ibrahim Bey were able to understand the Ragusans speaking their own language. There is reason to believe that other dragomans of the Porte were just as equally skilled in it, to whom the Ragusans referred as “our dragomans”, such as Çoban and Ali Çelebi. Proficiency in Ragusan language thus proved a major qualification in the selection of these dragomans.

From the mid-sixteenth century on, the Ragusans had their own skilled dragomans who, by the end of the 1560s or the beginning of the 1570s, fully replaced the dragomans of the Porte in the receptions before the sultan and the viziers. However, the contacts between the Dubrovnik Republic and the dragomans of the Porte were not brought to an end, because the Ragusans still needed their valuable connections, power and influence at the Porte.

From the end of the 1580s, the dragomans of the Porte are mentioned in archival sources merely as the recipients of the usual gift on the occasion of tribute delivery. Apparently, this changed with the emergence of the Fanariots as the chief dragomans of the Porte, members of the Greek families settled in the Istanbul quarter of Fener. Ragusan interests at the Porte were protected by Panayoti Nicoussios Mamonas, the first in the long succession of the Fanariots to act as chief dragomans of the Porte, his successor Alexander Maurocordato, along with all the others, virtually without exception.